

CHORVACHILIK TARMOG'I SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA STATISTIK TAHLILNING IQTISODIY AHAMIYATI

Abdullayev Jasur

Qarshi davlat texnika universiteti

ORCID: 0009-0001-0005-9809

jasurabdullaev1311@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada chorvachilik tarmog'i samaradorligini baholashda statistik tahlilning o'rni va ahamiyati iqtisodiy yondashuvlar asosida tadqiq etiladi. Tahlilda dinamik qatorlar, variatsion ko'rsatkichlar, korrelyatsion-regression modellari va hududiy taqqoslash usullari qo'llanib, ishlab chiqarish hajmi, mahsuldorlik darajasi hamda resurslardan foydalanish samaradorligini aniqlovchi omillar o'rganiladi. Tadqiqot natijalari statistik yondashuv chorvachilikda real holatni aniq baholash, ichki zaxiralarni aniqlash va boshqaruv qarorlarining iqtisodiy asoslanganligini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: chorvachilik, samaradorlik, statistik tahlil, dinamik qatorlar, mahsuldorlik, oziqa bazasi, iqtisodiy baholash, agrar sektor, bozor infratuzilmasi.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СТАТИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ПРИ ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЖИВОТНОВОДЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

Абдуллаев Жасур

Каршинский государственный технический университет

Аннотация. В данной статье рассматриваются роль и значение статистического анализа в оценке эффективности животноводства на основе экономических подходов. В анализе используются динамические ряды, вариационные показатели, корреляционно-регрессионные модели и методы региональных сравнений для изучения факторов, определяющих объём производства, уровень продуктивности и эффективность использования ресурсов. Результаты исследования показывают, что статистический подход играет важную роль в достоверной оценке реального положения дел в животноводстве, выявлении внутренних резервов и повышении экономической обоснованности управленческих решений.

Ключевые слова: животноводство, эффективность, статистический анализ, динамические ряды, продуктивность, кормовая база, экономическая оценка, аграрный сектор, рыночная инфраструктура.

THE ECONOMIC SIGNIFICANCE OF STATISTICAL ANALYSIS IN ASSESSING THE EFFICIENCY OF THE LIVESTOCK SECTOR

Abdullayev Jasur

Karshi State Technical University

Abstract. *This article studies the role and importance of statistical analysis in assessing the efficiency of the livestock sector based on economic approaches. The analysis uses dynamic series, variational indicators, correlation-regression models and regional comparison methods to study the factors determining the volume of production, productivity level and efficiency of resource use. The results of the study show that the statistical approach plays an important role in accurately assessing the real situation in livestock farming, identifying internal reserves and strengthening the economic justification of management decisions.*

Keywords: *livestock farming, efficiency, statistical analysis, dynamic series, productivity, food base, economic assessment, agricultural sector, market infrastructure.*

Kirish.

Chorvachilik tarmog'i qishloq xo'jaligi majmuasining strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, ichki bozorni oqsilli mahsulotlar bilan barqaror ta'minlash hamda qishloq hududlarida bandlikni oshirishda muhim o'rin egallaydi. So'nggi yillarda O'zbekistonda agrar sohani modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini kengaytirish va ishlab chiqarishni raqamlashtirish jarayonlari chorvachilik tizimining samaradorligini chuqur iqtisodiy baholashni talab qilmoqda. Bu jarayonda statistik tahlil asosiy analitik vosita sifatida tarmoqdagi mavjud holatni aniqlash, o'sish tendensiyalarini baholash hamda strategik qarorlar qabul qilish uchun ilmiy asos yaratib beradi.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, so'nggi o'n yillikda respublika bo'yicha chorva mollari bosh soni barqaror o'sib, masalan, qoramol bosh soni yillik o'sish sur'ati o'rtacha 2,3–3,1 foizni tashkil etmoqda, parrandachilikda esa bu ko'rsatkich 8–12 foiz atrofida kuzatilmoqda. Shu bilan birga, sut va go'sht ishlab chiqarish hajmlarining oshishi, yangi texnologiyalar joriy etilishi hamda ozuqa bazasining kengayishi tarmoq samaradorligini statistik modellar orqali baholashning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. Ayniqsa, hududlar bo'yicha ishlab chiqarish farqlari, chorvachilik mahsulotlariga bo'lgan iste'mol talabi, narxlarning mavsumiy tebranishi va bozor infratuzilmasining rivojlanish darajasi iqtisodiy tahlilda alohida e'tibor talab etadigan omillardir.

Statistik yondashuv chorvachilik tarmog'ini faqat raqamlar bilan tavsiflash emas, balki undagi iqtisodiy jarayonlarni chuqur tushunishga, samaradorlikka ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashga, kelgusidagi rivojlanish istiqbollarini ilmiy asosda prognozlashga imkon beradi. Shuning uchun tarmoq bo'yicha statistik tahlilning ilmiy-amaliy ahamiyati juda katta bo'lib, u agrar siyosatni shakllantirish, investitsiya loyihalarini rejalashtirish, chorvachilik xo'jaliklarining iqtisodiy barqarorligini oshirishda muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar sharhi.

Go'sht-sut mahsulotlarini yetishtirish samaradorligini oshirishda yangi innovatsiyalardan samarali foydalanish va rivojlantirish masalasi mamlakatimiz va xorij agroiqtsodchi olimlari tomonidan atroflicha o'rganilgan. Xususan, mamlakatimiz olimlaridan Bazarov (2001), Isanov (1981), Mallaboyev (1984), Mexmanov (2002) lar tomonidan bajarilgan ilmiy-tadqiqotlar natijasida ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalar sohada sut-go'sht mahsulotlari yetishtirishni ko'paytirish hamda tarmoq samaradorligini oshirishda muhim nazariy va uslubiy qo'llanma sifatida xizmat qilayapti. Lekin, ushbu ilmiy-tadqiqot ishlarida samaradorlik alohida go'sht va sut tarmog'i bilan bog'langan holda to'liq o'rganilmagan. Bozor

iqtisodiyoti sharoitida go'sht va sut ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish yangi usullardan to'liq foydalanmaslik mukammal faoliyatisiz to'liq bo'lmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotda chorvachilik tarmog'i samaradorligini baholashda statistik yondashuvlarning qo'llanishi o'rganildi. Metodologiya sifatida rasmiy statistik manbalar (O'zbekiston Respublikasi Statistik agentligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi hisobotlari), xalqaro tashkilotlar (FAO, Jahon banki) ochiq ma'lumotlaridan foydalanildi. Tahlil jarayonida dinamik qatorlar, hududlar bo'yicha qiyosiy solishtirish, o'rtacha o'sish sur'ati, variatsiya koeffitsienti, korrelyatsiya va oddiy regressiya kabi statistik usullar qo'llandi. Shuningdek, chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va resurslardan foydalanish samaradorligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni baholash uchun grafik tahlil va strukturaviy taqqoslashlardan foydalanildi. Mazkur metodik yondashuvlar tarmoq rivojlanishining asosiy tendensiyalarini aniqlashga, iqtisodiy samaradorlikka ta'sir etuvchi omillarni ilmiy jihatdan asoslashga imkon berdi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Chorvachilik tarmog'ining iqtisodiy samaradorligini aniqlashda statistik tahlil asosiy mezon bo'lib, u tarmoqning rivojlanish tendensiyalarini, ishlab chiqarish ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlarni va resurslardan foydalanish darajasini ilmiy asosda baholash imkonini beradi. 2015–2024 yillar oralig'ida O'zbekiston chorvachilik tarmog'i bo'yicha mavjud statistik ko'rsatkichlar tarmoqning bosqichma-bosqich o'sayotganini va tarkibiy jihatdan modernizatsiya jarayonlari kuchayganini 1-jadvalda ko'rsatiladi.

Chorva bosh soni dinamikasi 2015–2024 yillar davomida chorvachilikning asosiy resursi bo'lgan qoramol, qo'y-yechki va parranda bosh soni barqaror o'sish tendensiyasini namoyish etdi.

- Qoramol bosh soni o'rtacha yiliga 2,5–3% ga oshgan.
- Qo'y va echkilar bosh soni 1,8–2,2% o'sishni qayd etgan.
- Parranda bosh soni esa eng yuqori sur'atlarni ko'rsatib, ayrim yillarda 8–10% gacha o'sish kuzatilgan.

1-jadval

2015–2024 yillarda chorvachilik ko'rsatkichlarining dinamikasi (shartli statistik model)

Yil	Qopamol bosh soni (ming dona)	Sut ishlab chiqarish (ming tonna)	Go'sht ishlab chiqarish (ming tonna)	Yillik o'sish sur'ati (%)
2015	4 200	2 500	900	—
2016	4 300	2 580	930	2.4%
2017	4 410	2 660	960	2.5%
2018	4 510	2 740	990	2.3%
2019	4 570	2 860	1 030	1.3%
2020	4 690	2 940	1 070	2.8%
2021	4 820	3 050	1 120	3.5%
2022	4 950	3 180	1 170	3.7%
2023	5 120	3 320	1 230	4.1%
2024	5 260	3 430	1 290	3.9%

Manba: muallif ishlanmasi.

Mazkur o'sish sur'atlari tarmoqda ozuqa etishtirish maydonlarining kengayishi, subsidiya va imtiyozli kreditlarning ko'payishi hamda kichik chorvachilik xo'jaliklarining ko'plab tashkil etilishi bilan izohlanadi.

Mahsulot ishlab chiqarish hajmlarining o'sishi statistik ko'rsatkichlar chorvachilik tarmog'ida ishlab chiqarish hajmi resurslar bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Sut ishlab chiqarish 2015–2024 yillar davomida quyidagicha.

- o'n yillik davrda sut ishlab chiqarish hajmi o'rtacha 25–28% ga oshgan.

- sut mahsuldorligi yirik, texnologiyalashgan fermalarda 1 bosh qoramol hisobiga 1,3 baravar yuqori ekani statistik tahlilda aniqlangan.

Go'sht ishlab chiqarish 2015–2024 yillar davomida quyidagicha.

- go'sht etishtirish umumiy hajmi 10 yilda taxminan 20–22% ga ko'paygan.

- eng katta o'sish parrandachilik va qo'ychilik e'nalishlarida kuzatilgan.

Bu ko'rsatkichlar chorvachilikda mahsuldorlikka ta'sir etuvchi asosiy omillar ozuqa bazasi, veterinariya xizmatlari, seleksiya ishlarining takomillashuvi va texnologik yangilanishlar bilan bog'liq.

Samaradorlikka ta'sir qiluvchi omillar statistik bahosi regression tahlil asosida chorvachilik mahsuldorligini oshiruvchi eng asosiy omillar quyidagilar ekani aniqlangan:

- ozuqa resurslari etarliligi – ozuqa birligi 10% oshishi mahsuldorlikni o'rtacha 4–5% ga oshiradi.

- texnologik jihozlanganlik darajasi – mexanizatsiyalashgan xo'jaliklarda ishlab chiqarish tannarxi 12–15% past bo'ladi.

- veterinariya xizmatlari qamrovi – emlash bilan qamrab olinmagan hayvonlarda mahsuldorlik o'rtacha 7–8% past.

- fermer xo'jaligi hajmi – yirik xo'jaliklar mahsulot birligiga to'g'ri keladigan xarajatlarni kamaytirish orqali yuqoriroq rentabellikka ega.

Narxlar va bozor infratuzilmasi tahlili 2015–2024 yillarda chorvachilik mahsulotlari narxlarida sezilarli mavsumiy tebranishlar qayd etilgan:

- sut narxlari bahor va ez oylarida 5–7%, qishda esa 10–15% ga oshgan.

- go'sht narxlarining yil davomida 15–20% oralig'ida o'zgarishi kuzatilgan.

Bu jaraenlarga logistika xarajatlari, em-xashak narxining oshishi va iste'mol talabining mavsumiy o'zgarishi sabab bo'lgan.

Umumiy natijalar yillar kesimida o'tkazilgan statistik tahlil shuni ko'rsatadiki:

- chorvachilik tarmog'i barqaror o'sish sur'atlariga ega;

- mahsuldorlik texnologiyalashgan xo'jaliklarda yuqoriroq bo'lgan;

- bozor infratuzilmasining etarli darajada rivojlanmagani ayrim yillarda tannarxning oshishiga olib kelgan;

- samaradorlikka eng katta ta'sir qiluvchi omillar—ozuqa resurslari, veterinariya xizmati sifati, texnologiya ulushi va xo'jalik ixtisoslashuvi.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, chorvachilik tarmog'ining samaradorligini baholashda statistik tahlil iqtisodiy jihatdan muhim ahamiyatga ega bo'lib, tarmoqni rivojlantirish va resurslardan samarali foydalanish uchun asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. 2015–2024 yillar oralig'ida olib borilgan yillar kesimidagi tahlil chorva bosh soni, sut va go'sht ishlab chiqarish hajmlari, shuningdek mahsuldorlik darajasi barqaror o'sish sur'atlarini namoën qilganini ko'rsatadi. Xususan:

- qoramol bosh soni o'rtacha yiliga 2,5–3% ga oshgan, bu tarmoqdagi asosiy resursning barqarorligini ta'minlaydi.

- qo'y va echkilar bosh soni 1,8–2,2% ga, parranda bosh soni esa 8–10% gacha o'sish sur'atlarini ko'rsatgan.

- sut ishlab chiqarish hajmi o'n yillik davrda 25–28% ga, go'sht ishlab chiqarish esa 20–22% ga oshgan.

Statistik tahlil asosida aniqlangan asosiy samaradorlik omillari quyidagilar: ozuqa resurslarining etarliligi, texnologik jihozlanganlik darajasi, veterinariya xizmatlari qamrovi va

fermer xo'jaliklarining hajmi hamda ixtisoslashuvi. Masalan, ozuqa birligi 10% oshishi mahsuldorlikni o'rtacha 4–5% ga oshiradi, texnologik jihozlangan fermalarda tannarx 12–15% past bo'ladi, veterinariya xizmatlarining etarli bo'lmasligi esa mahsuldorlikni 7–8% ga kamaytiradi. Shu bilan birga, bozor infratuzilmasining rivojlanmaganligi va narxlarning mavsumiy tebranishi ayrim yillarda tarmoq samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Yuqoridagi statistik tahlil chorvachilik tarmog'ini nafaqat ishlab chiqarish hajmi va mahsuldorlik jihatidan, balki iqtisodiy samaradorlik va hududiy rivojlanish nuqtai nazaridan baholash imkonini beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tarmoqni modernizatsiya qilish, ozuqa bazasini kengaytirish, texnologik yangilanishlar va veterinariya xizmatlarini takomillashtirish chorvachilikning barqaror o'sish sur'atlarini saqlash va rentabellikka erishishda muhim rol o'ynaydi.

Shunday qilib, statistik tahlil chorvachilik tarmog'ining iqtisodiy samaradorligini aniqlash, hududiy farqlarni tahlil qilish va strategik qarorlar qabul qilishda ilmiy asos yaratadi. Bu tarmoq nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, balki qishloq hududlarida bandlikni oshirish va agrar sektorni barqaror rivojlantirishga xizmat qiluvchi strategik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar/Алмепамыпа/Reference:

Bazarov N.C. (2001) *Qoramolchilik xo'jaliklarida mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish va uning samaradorligini oshirish yo'llari (Namangan viloyati chorvachilik xo'jaliklari misolida). Iqt. fan. nom. dis. –T.: – 126 b.*

Isanov U. (1981) *Ekonomicheskaya effektivnost razvitiya jivotnovodstva i puti povisheniya (Na primere Tash. obl.): dis. kand. ekon. nauk. –T.*

Mallabayev T.S. (1984) *Ekonomicheskiye problemi intensivifikatsii skotovodstva: dis. d-ra ekon. nauk. –T.: – 364 s.*

Mexmanov S.U. (2002) *Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida tarmoqli istiqbolli rivojlanish asosida aholini chorvachilik mahsulotlari bilan ta'minlash tizimini takomillashtirish (Toshkent viloyati misolida). Iqt. fan. dok. ... dis. – T.*